

Folkets Hus i Folldal

En nekrolog

AV VIGGO STUEDAL

For to år siden ble Folkets Hus i Folldal revet.

Rivningsmåten bar preg av hastverk, og beveget seg også grenselandet til det lovlige.

Ved dette mistet Nord-Østerdal et av sine fineste kulturminner.

I denne artikkelen ønsker jeg å sette huset inn i sin historiske sammenheng og trekke fram hvordan huset virket som et kultursentrum for den lokale arbeiderbevegelsen.

INNLEDNING

For enhver folkebevegelse er det nødvendig å ha lokaler til kontor, møter og kulturelle aktiviteter. Mest praktisk er det sjølsagt å ha sine egne lokaler. Innen arbeiderbevegelsen er det en lang tradisjon i så måte. Lauga hadde sine «kroer», Thranitene hadde sine «dancesaler». Arbeidersamfunnsbevegelsen etterlot seg mange «arbeidersamfunn». I disse lokalene holdt de første fagforeningene til.

Den sosialistiske arbeiderbevegelsen fikk ikke lokaler verken i arbeidersamfunnene eller dancesalene. De fristet en kummerlig tilværelse i små upraktiske leide lokaler. Denne situasjonen endret seg da «Folkets Hus-bevegelsen» kom i gang. Folkets Hus i Bergen ble ferdig i 1901. I Oslo ble det nye Folkets Hus reist i 1907, mens altså Folldal Folkets Hus er det eldste på landsbygda, ferdig i 1909. Riktig stor fart i bygginga av lokale Folkets Hus ble det etter at Landsorganisasjonen i 1910 opprettet et «Folkets Hus Fond». En regner med at det ble bygd ca. 300 lokale Folkets Hus omkring i landet i løpet av tida fram til andre verdenskrig.

FOLKETS HUS I FOLLDAL

Da Følldalsgruva ble satt i ordinær drift igjen i 1906, kom det flere hundre arbeidere til bygda. Med arbeiderne fulgte dannelsen av faglige og politiske foreninger. Denne nye faglige og politiske aktiviteten presset fram tanken om å reise et Folkets Hus i Følldal.

Våren 1908 ble arbeidet satt i gang og huset ble fullført våren 1909. Planeringsarbeidet ble for det meste utført som pliktarbeid av medlemmene i fagforeningen. For å skaffe penger måtte også fagforeningen tre støtende til.

I mars 1909 ble huset innviet med tilhørende festligheter. Ved innvielsesfesten var også Verkets direktør og materialforvalter til stede, da disse hadde «utvist imøtekommenhet og velvilje ved anskaffelse av materialer».

BRUKEN AV HUSET

Det synes rimelig å anta at aktiviteten i huset var størst fram mot 1920, men også i 30-åra ble det nok mye brukt.

Følldal Folkets Hus hadde sin egen bok-kafe. «Lillesalen» eller «restauranten» var fra starten av innredet til kafe. Her kunne en også gratis lese Sosialdemokraten, Aftenposten, Bergverksnytt, Vikingen og Allers Familie Journal. Disse ble i 1912 byttet ut med andre aviser, «alle sosialistiske, til dels av radikal retning». Hvilke aviser og tidsskifter som skulle finnes på «Lillesalen» ble stadig diskutert på fagforeningsmøtene. «Lillesalen» var i disse åra samlingsstedet og diskusjonsstedet for arbeiderne mellom de faglige og politiske møtene. I denne salen var også gruveforeningens bibliotek på 350 bind satt opp.

I huset hadde alle de faglige og politiske foreningene innen arbeiderbevegelsen sine møter. Når de hadde møter var det røde flagget heist. Her hadde de sine egne feiringer både 1. og 17. mai. Foruten bryllup, begravelser og vanlige fester, var det også andre kulturelle aktiviteter her.

Filmapparat var innkjøpt, musikkforeningen og arbeidersangerforening ble stiftet og egen handskrevne avis «Bergmanden» ble gitt ut. Huset var et naturlig sentrum for all denne aktiviteten.

Gjennom 20-åra hadde den lokale arbeiderbevegelsen en fallperiode på grunn av indre strid og mislykkede faglige aksjoner. Som en følge av dette ble huset mindre brukt. De

årlige merkedager ble knapt nok markert. 1.-mai-feiringa ble likevel holdt ved like.

Det ble likevel nettopp i 20-åra at huset ble pusset opp og forbedret. I 1920 ble scena bygd og i 1925 ble huset restaurert og malt. Til jul samme år kunne en utstyre lokalene med elektrisk lys. Verkstedarbeiderne forærte smidde lysekroner. I 1929 ble det så kjøpt 3-4 mål tilliggende jord og ved pliktarbeid ble det laget leike- og idrettsplass ved huset. Samme år malte O. Siemenstad sceneteppet.

I 30-åra ble huset igjen sentrum for livlig politisk, faglig og kulturell aktivitet. Partisamlingen i 1927 og det gode valget samme år inspirerte til ny aktivitet. I Folldal gjennomførte arbeiderne en hard og vellykket streik i tidsrommet 1929-31. I en periode preget av klassekamp var det også viktig for arbeiderklassen å markere sin egen kultur.

Flere av foreningene hadde egne teatergrupper som oppførte tendensskuespill, talekor og sang. Dette var «tram-gjengenes» tid. Studiesirkler om teaterarbeid ble også gjennomført. Framlagets leikarring var godt kjent. Dette laget dreiv ellers med morse, syng, basarer og friluftsliv.

Folldal Arbeider Idrettslag var kanskje det klareste uttrykk for den store aktiviteten innen arbeiderbevegelsen i dette tidsrommet. Ellers ble Folldal Arbeiderhornmusikk dannet i 1938, kveldsskole startet i 1933 og Lytterforeningen året etter.

I de hektiske aprildagene i 1940 ble huset benyttet av de norske styrkene til lasarett, spisested og overnatting. Den 1. mai ble malerne utkommandert til å male hakekors på store jernplater, som ble lagt utenfor huset. Folldal gikk da over til å bli okkupert område og de tyske styrkene brukte markeringen med hakekorsene for å forhindre at huset skulle bli bombet. De hadde selv tatt over huset og brukte det resten av krigstiden når de en sjelden gang var i Folldal. Noe av utstyret i huset og noe av det som de ulike foreningene hadde lagret der, kom bort. Ellers kom huset forholdsvis lett unna krigstiden.

De første åra etter krigen var igjen ei ny blomstringstid for arbeiderbevegelsen. Politiske, faglige og kulturelle aktiviteter pågikk for fullt i Folkets Hus. Spesielt merket teaterarbeidet seg ut. Folldølenes teatergrupper ble brukt i hele distriktet i arbeidet med å gjenreise arbeiderbevegelsen etter sammenfallet i krigstiden. Kvinneforeningen fikk endelig gjennomført sitt langvarige arbeid med å skaffe huset et tidsmessig dekketøy.

Gjennom 50- og 60-åra ble huset mindre brukt. Det skyldtes at arbeiderbevegelsen ble mindre aktiv og at huset begynte å bli i dårlig forfatning. Det tilfredsstilte ikke lengre de krav som ble stilt til forsamlingslokaler. Som en følge av den lave standarden på huset, begynte en å arbeide med planer om et nytt Folkets Hus. Tidlig i 50-åra ble planene forandret til at en skulle bygge «samfunnshus». På denne måten markerte folldalsarbeiderne at også de hadde fått sin plass i samfunnet. Det nye samfunnshuset sto ferdig i midten av 60-åra. Folldal Samvirkelag kjøpte så huset og tomte med tanke på nytt forretningsbygg og brukte huset til lager.

SISTE VERS

Fra midten av 60-åra og ut i 70-åra, ble huset stort sett betraktet som ei rønne. Få oppfattet det som bevaringsverdig. Ved inngangen til 70-åra hadde situasjonen endret seg noe. Utkanten og de «lavere folkegrupper» kultur ble plutselig tillagt større verdi. Her løper flere utviklingslinjer sammen og forklarer dette gjennombruddet. Jeg skal imidlertid la dem ligge i denne sammenheng. Vi skal bare holde fast ved at som en følge av dette kom arbeiderbevegelsens kultur igjen i sentrum. På flere steder ble det gjort store framskritt når det gjaldt å ta vare på den lokale arbeiderkulturen, for eks. Rjukan, Notodden og Kirkenes. Flere ti-talls hovedoppgaver i historie omhandlet arbeiderbevegelsen, besøkene på Arbeiderbevegelsens arkiv økte betraktelig og Tidsskrift for arbeiderbevegelsens historie ble startet osv.

I Folldal ble det også gjort litt «grunnarbeid». Med hovedvekt på konflikten i 1929-30, ble den lokale arbeiderbevegelsens historie grovt nedskrevet. En del kildemateriale ble sikret ved at intervju med veteraner ble tatt opp på lydbånd.

Noe godt samarbeide kom imidlertid ikke i gang mellom de aktive innsamlere og fagforeningen. Feil ble gjort på begge sider. Men det var en begynnelse.

Midt oppe i dette kom kampen om Folkets Hus' skjebne, presset fram av Samvirkelagets konkrete byggeplaner.

De som ønsket å verne huset var for nølende og passive. Samtidig feilberegnet de motstanderne. De som ønsket å rive huset var i en desperat situasjon. Tidens kulturbevarende ånd var mot dem. Til slutt kunne de ikke ta sjansen på å la huset stå

natta over. Flere argumenter hadde de ikke, så det måtte bli maskinmakt i stedet.

En knust haug med pinneved ble det igjen av det som kunne vært et monument over den faglige, politiske og kulturelle aktiviteten som arbeiderne skapte på veien mot sin plass i velferdssamfunnet. Ei vettlaus handling tufta på kortsiktig nedvurdering av tidligere generasjoners slit.

ETHAP

Det er mitt håp at rivinga vil bli stående som et symbol for ettertida.

Et symbol, eller en merkestein, for hvor langt den lokale arbeiderbevegelsen gikk i retning av å utslette sine egne spor før den kom til klarhet over hvor mye de var verd.

Tar vi ikke vare på spora våre, kan vi komme i den situasjonen Kari-Guten var i da han overnattet på Hjerkinnsgården. Han hadde kommet fram sent på kvelden i mørket, og da han neste dag skulle gå videre, visste han ikke dalføre han skulle gå. Han gikk da inn til verten og sa: «Kan du seie meg kor eg kom frå da eg kom?»